

Bibliotekos paslaugos ir kaimo bendruomenių formavimasis

Daiva Janavičienė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje formuluojama kaimo vietovių bibliotekų sociokultūrinės veiklos samprata, remiantis bibliotekininkystės, sociologijos ir kaimo bendruomenių kultūrinę veiklą tyrusių mokslininkų mintimis. Pristatoma bendruomenės įtaka bibliotekų paslaugoms, paslaugų kaitą įtakojantys faktoriai. Kretingos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos pavyzdžiu analizuojamas bibliotekos tradicinių ir papildomų paslaugų kaimo bendruomenei reikšmingumas, pristatomos savanoriškai bibliotekos personalo priimtoms papildomos socialinės paslaugos vietos gyventojams.

Pagrindiniai žodžiai: biblioteka, neurbanizuotos vietovės, bibliotekų kultūrinės paslaugos, bibliotekų socialinės paslaugos, kaimo bendruomenės.

Įvadas

Bibliotekos – viena iš kultūros institucijų iki šiol veikiančių Lietuvos kaimo vietovėse, todėl jų veiklos ir ypač teikiamų bendruomenėms paslaugų analizė yra aktuali šiandienos problema. Tikėtina, kad šių institucijų veikla neurbanizuotų vietovių gyventojams yra svarbi ir reikalinga. Dalyvaujant Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimo centro organizuojamose tarptautinėse konferencijose ir pristatant anksčiau atliktus tyrimus pastebėta, kad kitų mokslo sričių mokslininkai bibliotekos veiklą traktuoja plačiau, nei ją mato bibliotekininkystės mokslo atstovai. Pasitelkus sociologų (Poviliūnas, 2008, Leonavičiaus ir Ozolinčiūtės, 2008) ir kt., kultūros paslaugas analizuojančių (Lapienė ir Merkys, 2009 ir kt.) tyrėjų pastebėjimus, šiame straipsnyje siekiama integruoti kitų mokslų sričių žinias, jas sujungiant į vientisą kaimo vietovės bibliotekos veiklos ir teikiamų paslaugų analizę.

Tyrimo objektu pasirinktas šiuo aspektu dar neanalizuotas Kretingos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos kaimo vietovių tinklas, kurį 2009 metais sudaro 19 filialų. Ankstesniuose panašaus pobūdžio tyrimuose analizuota Skuodo ir Klaipėdos rajonų viešųjų bibliotekų kaimišųjų vietovių filialų veikla. Tyrimo metodika yra praplėsta, analizuojant ne tik tradicines bibliotekų kultūrinės paslaugas, bet ir kitas bibliotekų atliekamas paslaugas bendruomenės gyventojams. Remiantis A. Poviliūno (2008) tyrimais analizuojamas kaimo vietovės bibliotekos reikšmingumas bendruomenėje ir bendruomenės įtaka jos teikiamų paslaugų kaitai.

Kaimo vietovių bibliotekos sociokultūrinės veiklos samprata

Biblioteka – viena iš socio-kultūrinių institucijų ilgą laiką esančių su kaimo vietovių gyventojais jų kasdienybėje. Viešosios bibliotekos paskirtis – aptarnauti bendruomenę, kuri ją išlaiko iš surinktų vietos mokesčių (Glosienė, A. ir kt., 1998). Tokiu pagrindu XIX amžiuje viešosios bibliotekos institucija paplito visame pasaulyje. Lietuvoje viešosios bibliotekos pradėjo savo veiklą XX amžiaus antruoju – ketvirtuoju dešimtmečiais. Deja demokratiniiais pagrindais formuojamus viešųjų bibliotekų veiklos principus tuojau pat pakeitė sovietinių – masinių bibliotekų koncepcija. Grįžti prie demokratiniiais pagrindais grįstos viešųjų bibliotekų veiklos Lietuvos bibliotekininkai galėjo tik po pusės amžiaus. Todėl viešųjų bibliotekų veikla susiformavo sovietiniu laikotarpiu, iš čia ji labiausiai pažįstama gyventojams, kaip propagandinė sovietinės valdžios institucija. Tai – problema, kurios per 20 atgautos nepriklausomybės metų bibliotekos neišsprendė, nors bibliotekų veikla šiuo laikotarpiu pasikeitė iš esmės. Tačiau sovietinės veiklos atspindžiai daro įtaką ne tik bibliotekų įvaizdžiui, tai vis dar reiškiasi ir bibliotekos personalo vangumu, išitraukiant į realią bendruomenių veiklą.

Viešųjų (masinių) bibliotekų kaimo vietovėse sovietiniais metais buvo kuriama išskirtinai daug – kiekvienas kolūkis turėjo savo biblioteką, bibliotekininkai priklausė „viduriniajai hierarchijos statuso grupei“ (Leonavičius, V. ir Ozolinčiūtė, E, 2008). Tokiu būdu bibliotekininko pareigos buvo įteisintos kolūkių gyvenvietėse, nes bibliotekos institucija buvo įvardinama, kaip pakankamai svarbi kaimo infrastruktūroje. Dokumentai (knygos, laikraščiai) sovietiniu laikotarpiu buvo pigūs, partijos propaguojami – privalomai pristatomi visoms bibliotekoms. Tai lėmė bibliotekos, kaip idėjinės institucijos arba valdžios ramsčio vaidmenį, tuo pačiu užtikrino sąlygas bibliotekai egzistuoti. Masinės bibliotekos tipui yra būdinga sovietinės valdžios idėjas ir pasiekimus propaguoti ne tik bibliotekų dokumentų fondais, bet ir kultūriniais renginiais (Володин, 2004). Anot mokslininkų Leonavičiaus ir Ozolinčiūtės (2008), kultūra kaime sovietiniu laikotarpiu organizuojama „iš viršaus“, bendruomenės šia-

me procese dalyvaudavo tik pasyviais (kartais priverstiniais) stebėtojais. Tai pasireiškė bibliotekų teikiamomis kultūrinėmis paslaugomis. Galima teigti, kad per pakankamai ilgą laikotarpį (penkiasdešimt sovietinio režimo metų) viešosios kaimo bibliotekos „užsiaugino“ nepatrauklios, nuobodžios institucijos įvaizdį, kuris atrpatino bendruomenės narius stebėti ir domėtis, kokias paslaugas biblioteka jiems teikia, ir kokias gali pasiūlyti.

Neteisinga būtų aptariamo laikotarpio viešųjų kaimo bibliotekų veikloje matyti tik aukščiau minėtus aspektus. Kiekviena biblioteka turėjo galimybes veikti, kaip tos vietovės kultūros židiny. Čia visada buvo tam tikras kiekis gerų (visuomenei reikalingų, klasikinės grožinės, informacinės, šakinės literatūros) knygų. Bibliotekoje dirbantys specialistai organizavo patrauklių ir bendruomenei reikalingų kultūrinių renginių (tiesa, tai priklausė nuo bibliotekininko iniciatyvos ir sugebėjimo užkoduoti renginio idėją, kad ji išoriškai atitiktų sovietinės propagandos tikslus). Bet tai vyko atskirų žmonių iniciatyva, kuri nebuvo skatinama bendrais bibliotekų veiklos principais. Tose vietovėse susiformavo teigiamas bibliotekos įvaizdis bendruomenėse, ir poreikis turėti bendruomenei reikalingas paslaugas teikiančią (arba bendruosius demokratinės viešųjų bibliotekų veiklos principus atitinkančią) biblioteką. Tikėtina, kad bibliotekų personalas šiose vietovėse greitai išsitraukė į bendruomeninę veiklą, atkūrus nepriklausomybę, o bibliotekos tapo svarbia „vieša bendruomenės erdvė“ (Poviliūnas, 2008).

Praėjus dvidešimt atkurtos nepriklausomybės metų, kaimo bibliotekos susiduria su naujais iššūkiais ir problemomis. Likusius gyventi kaime, ar naujai atsikėlusius į kaimo vietoves pirmiausia domina čia esanti socialinė infrastruktūra, ir kuo ji panaši ar skiriasi nuo mieste esančios. Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto Kaimo plėtros skyriaus vedėjo Gedimino Kuliešiaus žodžiais, „svarbiausios infrastruktūros sritys yra sveikatos priežiūra, švietimas, informacijos ir ryšio paslaugos, gyvenamojo fondo bei kelių būklė“. (Prascevičiūtė, 2010). Malonu, kad bibliotekos čia įvardintose srityse gelbsti kaimo gyventojams – ypač viešųjų bibliotekų projekto „Bibliotekos pažangai“ veiklomis. Šio projekto įgyvendinimo dėka daugelyje kaimo bibliotekų pradėjo veikti plačiąjuostis RAIN internetas, kuriuo kaimo vietovių gyventojai gali naudotis nemokamai (Rutkauskienė, 2009). Bibliotekos netapo tik informacijos prieigą teikiančiomis institucijomis, jos ir toliau organizuoja ir teikia viešosioms bibliotekoms būdingas kultūrinės paslaugas (Janavičienė, 2008).

Sociologų (Lapienė ir Merkys, 2009) atliktas tyrimas konstatuoja vaikų skaitymo įpročių ir galimybių skirtumus kaimo ir miesto vietovėse, bet nepaneigia (greičiau įrodo) augančius skaitymo poreikius. Kretin-

gos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos statistika (žr. 2 lentelę) rodo kylantį bibliotekų teikiamų paslaugų skaičių, ypač kaimo vietovėse.

Grupė Atviros Lietuvos fondo ir Vilniaus universiteto mokslininkų atliko kaimiškų bendruomenių organizacijų apklausą. Joje buvo siekiama sužinoti apie šių organizacijų vykdomą veiklą, jų pasiekimus bei sunkumus. Savo ataskaitoje mokslininkai teigia: „apklausos duomenys rodo, kad kaimiškųjų bendruomenių organizacijų vykdoma veikla apima platų spektrą bendruomenės poreikių. Jos užsiima kultūros ir sporto renginių organizavimu, aplinkos tvarkymo talkų rengimu, rūpinasi vaikų ir jaunimo laisvalaikio užimtumu, kaimo infrastruktūros gerinimu, gyventojų švietimu, kaimo socialinių problemų sprendimu, atstovauja gyventojus valdžios institucijose ir kt. (Gegužienė ir Žaliukaitė, 2004). Bibliotekos vieta kaimo bendruomenių infrastruktūroje šiame tyrime nėra analizuota. Tai, kad biblioteka yra svarbi kaimo bendruomenei, tyrimais konstatuoja ne vienas tyrėjas (Poviliūnas, 2008; Ališauskas, Jankauskienė ir Kairytė, 2008; Lapienė ir Merkys, 2009). Remiantis A. Poviliūnu, teigti, kad biblioteka kaime yra svarbi „*viešoji erdvė*“, kurioje bendruomenė gali veikti, taip įprasmindama savo bendruomeninius siekius. Integruojant mokslininkų Ališausko, Jankauskienės ir Kairytės (2008) tyrimų rezultatus, galima teigti, kad *biblioteka – kultūrinės paslaugas teikianti institucija, turinti galios keisti kaimo bendruomenės nuostatas, vienyti narius bendrai sociokultūrinei veiklai*. Remdamiesi sociologų (Lapienė ir Merkys, 2009) atliktais vaikų skaitymo tyrimais, galime konstatuoti, kaip svarbu kaime gerai veikianti biblioteka, kiek daug potencialių galimybių patenkinti kultūrinis poreikis ji turi. Turint visa tai omenyje, sudaryta anketa, kuria *siekiama išsiaiškinti šiandienos kaimo vietovių bibliotekos reikšmingumo pokyčius, kuriuos įtakoja bendruomenių veikla*. Tyrimas atliekamas Kretingos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos pavyzdžiu.

Tyrimo uždaviniai: 1) nustatyti bibliotekos, kaip viešosios bendruomenės erdvės, panaudojimo bendruomenėje aspektus, 2) išsiaiškinti, ar kaimo bendruomenė panaudoja esamas galias, organizuojant bibliotekos teikiamas kultūrinės paslaugas, 3) nustatyti, ar kaimo bibliotekos yra įtraukiamos į socialinių paslaugų bendruomenei teikimą, 4) išanalizuoti, su kokiomis pagrindinėmis problemomis susiduria kaimo bibliotekos, organizuodamos kultūrinės ir kitas paslaugas bendruomenėms.

Tyrimo metodika

Tyrimė naudojamas atvejo studijos tyrimo metodas, pusiau atvira anketa apklausiant analizuojamos bibliotekos kaimo filialų darbuotojus, su jais diskutuojant telefonu ir duomenis patikslinant su Kretingos ra-

jono viešosios M. Valančiaus bibliotekos metodinio skyriaus darbuotoja. Anketa sudaryta atsižvelgiant į viešųjų bibliotekų teikiamų paslaugų spektrą, integruojant kaimo bendruomenių dalyvavimo sociokultūrinėje veikloje sampratos aspektus. Paruoštos anketos pateiktos Kretingos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos kaimiškųjų vietovių filialų darbuotojoms. Atsakymai į anketose pateikiamus klausimus buvo aptariami ir diskutuojami viešai 2010 metų vasario mėnesį vykusiame minėtos bibliotekos filialų darbuotojų susirinkime. Jo metu užpildyta 19 anketų. Analizuojant anketos duomenis su dauguma filialų darbuotojų bendrauta telefonu. Apibendrintus duomenis apie kaimiškųjų filialų bibliotekų struktūros kaitą, skaitytojus ir skaitymą pateikė analizuojamos bibliotekos Metodinio skyriaus darbuotoja Skaistė Venckutė.

Tyrimo rezultatai

Kaimo filialų skaičiaus kaitos analizė. 1990 m. Kretingos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos kaimiškųjų vietovių tinklą sudarė 26 filialai (Baublių, Budrių, Darbėnų, Dupulčių, Erlėnų, Imbarės, Grūšlau-

kės, Įpilties, Jokūbavo, Juodupėnų, Kalnalio, Kalniškių, Kartenos, Klibių, Kretingsodžio, Kūlupėnų, Kurmaičių, Kumpikų, Laivių, Laukžemės, Patvarių, Raguviškių, Rūdaičių, Šukės, Vydmantų, Žvainių), tačiau po keleto metų šis skaičius ėmė mažėti (žr. 1 lentelės duomenis). 1992 m. panaikintas Kretingsodžio filialas. Priežastis – namo, kuriame buvo įskurta biblioteka, privatizavimas. 1996 m. uždarytas Klibių filialas. Priežastis – mažas gyventojų skaičius (mikrorajone 336 gyventojai), geografinė padėtis (iki artimiausios bibliotekos – 2 km.). Pradinės mokyklos patalpose buvo įsteigtas knygų išdavimo punktas, skirtas norintiems skaityti. 1997 m. uždarytas Dupulčių filialas. Priežastis – privatizavus buvusių bendrovių pastatus, gyvenvietėje neatsirado nei valstybinių, nei privačių patalpų bibliotekai perkelti, tačiau tais pačiais metais yra gerų poslinkių kaimo filialų materialioje bazėje - Darbėnų bei Jokūbavo filialų bibliotekos perkeltos į kitas, naujai suremontuotas patalpas. 2001 m. ir 2002 m. dėl panašių priežasčių paeiliui uždaryti Padvarių ir Žvainių o 2009 metais kaimo filialų skaičius sumažėjo dar dviem: Imbarės ir Kalnalio.

1 lentelė

Kretingos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos kaimiškųjų vietovių tinklo ir personalo skaičiaus kaita 1990-2009 m.

Metai	Kaimiškųjų vietovių filialų skaičius	Filialuose dirbančių darbuotojų skaičius	Kaimo vietovių filialams skirtų etatų skaičius
1990	26	28	28
1991	26	27	27
1992	25	27	27
1993	25	26	25,5
1994	25	26	24,5
1995	25	26	25
1996	24	25	24,5
1997	23	24	23,5
1998	23	24	23,5
1999	23	25	25
2000	23	25	25
2001	22	24	24
2002	21	23	23
2003	21	23	18,5
2004	21	24	18,5
2005	21	24	18,5
2006	21	24	18,5
2007	21	24	19
2008	21	23	19
2009	19	22	18

Informacijos šaltinis: Kretingos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos veiklos ataskaitos: [rankraštiniai dokumentai]. 1990-2009 m.

Mažėjimo tendenciją matome ir bibliotekų darbuotojų bei užimamų etatų skaičiaus kaitoje. Mažėjimo objektyvios priežastys – sumažėjęs gyventojų skaičius, privatizuoti pastatai (net keletose vietoviu), sudėgę pastatai (apšildomi kietu kuru arba visai nešildomos patalpos) – iliustruoja nepriklausomybės laikotarpio kultūros kaimo vietovėse situacijos problematiškumą. Tos pačios priežastys (ir finansiniai sunkumai) lėmė ir darbuotojų skaičiaus mažėjimą. Atsižvelgiant į tai, kad kultūros ir kitų socialinių paslaugų kaimo bendruomenėms trūksta (tai rodo ne viena atlikta apklausa), o kultūros darbuotojų (tarp jų ir bibliotekininių)

atlyginimas mažai kada viršija šalyje nustatomą atlygio už darbą minimumą, situacijoje reiktų ieškoti nestandartinių sprendimų.

Bibliotekų veiklos analizė. Bibliotekos statistiniai duomenys rodo (2 lentelė), kad kaimo filialų skaitytojų ir bibliotekos veiklos (tuo pačiu ir bibliotekos teikiamų paslaugų) rodikliai kyla, tai iliustruoja bibliotekos reikšmingumo bendruomenėms didėjimą. Iš kitos pusės akivaizdus elementarių sąlygų veiklai trūkumas, dėl ko kaimo vietovių bibliotekų veikla vystoma vis mažėjančioje struktūroje (žr. 1 lentelė).

2 lentelė

Kaimo filialų bibliotekų veiklos rodikliai

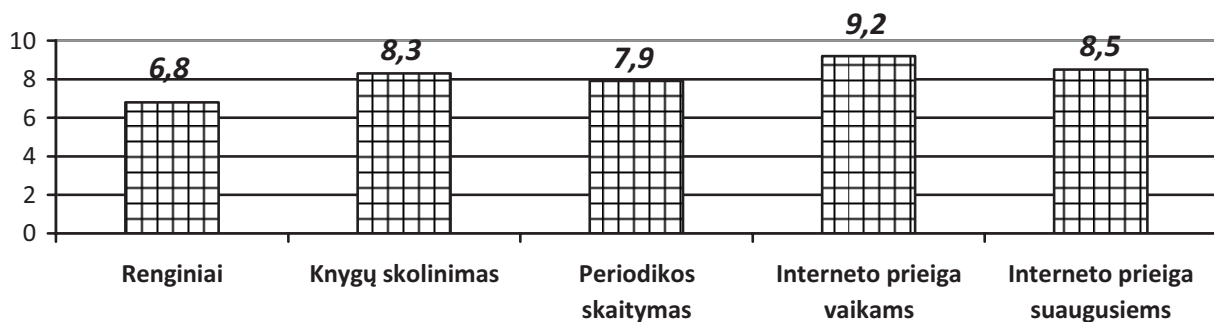
Metai	Gyventojų skaičius		Vartotojų skaičius		Skaitomumas	
	Bendrai viso rajono	Kaimo vietovių, kuriuose yra filialai	Kaimo filialų	Bendrai bibliotekos	Bendrai bibliotekos	Kaimo filialų
2005	45988	23144	2821	5780	29	36
2006	45885	23051	2824	5708	31	36
2007	46341	23486	3169	5491	31	37
2008	46395	23115	3488	5346	29	37
2009	45979	22642	3697	5256	32	42

Informacijos šaltinis: Kretingos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos veiklos ataskaitos: [rankraštiniai dokumentai]. 1990-2009 m.

Bibliotekininkystės praktikai ir teoretikai pastaruju metu plačiai diskutuoja apie bibliotekų dokumentų fondų atnaujinimo problemą. Ji aktuali ne tik kaimiškiesiems viešųjų bibliotekų filialams, bet atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad fondų atnaujinimas kaimo vietovėse išskirtinai problematiškas. Fondo komplektavimo specialistai teigia, kad viešojoje bibliotekoje fondai turi atsinaujinti kas 10 metų, „paprastai rekomenduojama fondą kasmet papildyti 10 procentų nauja literatūra“ (Prokopčik, 2009). Deja, Lietuvos bibliotekose šie rodikliai yra nerealiūs. Apklausti filialų darbuotojai teigia, kad didesnėje dalyje Kretingos kaimiškųjų vietovių per nepriklausomybės (1990-2010) laikotarpį atsinaujino mažiau nei 20 procentų sukomplektuoto dokumentų fondo. Turint omenyje šiuo metu įvykusių ir tebevykstančių pasikeitimų visuomenėje mastą, šis rodiklis labai žemas. Jis iliustruoja ir tai, kad kaimo bendruomenė lankosi bibliotekose net tuomet, kai jose neranda naujų knygų. Pastaruju metu bibliotekos lankytojų skaičius auga dėl jose teikiamų naujų paslaugų, besiremiančių nemokama prieiga internetu.

Teikiamų paslaugų analizė. Sukaupta bibliotekoje informacija – bibliotekos teikiamų paslaugų pagrindi-

das. Tiesa, biblioteka organizuoja ir papildomas kultūrinės paslaugas vietos bendruomenei – įvairias parodas bei kultūrinius renginius. Kaimo bendruomeninės veiklos tyrėjai nurodo vietos gyventojų atsainumą ar kritišką požiūrį į „iš viršaus nuleidžiamą kultūrą“. Biblioteka kaime – viena iš institucijų savo profiliu įsipareigojanti tokiai veiklai. Anksčiau atlikti panašaus pobūdžio tyrimai, kaip ir pastarasis, patvirtina aiškia tiesą – kaimo gyventojams trūksta kultūrinių paslaugų. Šiame tyrime surinkti duomenys rodo, kad kai kuriais atvejais respondentų atsakymai aiškiai išsiskiria į skirtingas puses – vienais atvejais tai reiškia, kad vieni kaimo gyventojai mažiau išrankūs ir tenkinasi viskuo, ką pasiūlo biblioteka. Kitais atvejais – kad pasireiškia teikiamų paslaugų ignoravimu arba bendruomenės panaudojamomis galiomis keisti nusistovėjusias tradicijas (tai paaiškėjo kalbinant darbuotojas telefonu). Apibendrinami bibliotekos darbuotojų vertinimus apie teikiamų paslaugų populiarumą bendruomenėje, matome, kad visos bendruomenei teikiamos pagrindinės bibliotekinės paslaugos yra populiarios (kiekvieną iš diagramoje vaizduojamų paslaugų kaimo bibliotekininkai vertino 10 balų sistemoje pagal tai, koks jų populiarumas kaimo bendruomenėje).

1 pav. Bibliotekos teikiamų paslaugų populiarumas kaimo bendruomenėje

Populiariausia Kretingos rajono kaimiškujų vietovių bibliotekų paslauga yra vieša prieiga prie interneto (ne tik vaikams, bet ir suaugusiems). Šios paslaugos populiarumas pralenkia tradicines bibliotekų paslaugas, netgi knygų skolinimąsi. Ši tendencija gali atspindėti naujai teikiamos paslaugos išskirtinumą, susidomėjimą tuo, kas nauja, modernu, ką tik įdiegta. Kartu tai gali būti anksčiau aptartos problemos – naujų knygų ir periodikos trūkumo - kompensavimo variantas. Neabejotina, kad vieša interneto prieiga padidino bibliotekos institucijos populiarumą ir suteikė vietos gyventojams daugiau galimybių informacinei, kultūrinei veiklai. Atsiradę viešos prieigos taškai įtakoja ne tik bibliotekų lankytojų bei skaitytojų skaičių (tik į teigiamą pusę), bet ir praplečia bibliotekos sociokultūrinės veiklos apimtį. Nemažai bibliotekos darbuotojų įsitraukia į papildomą sociokultūrinę veiklą, panaudojant interneto teikiamas galimybes (padeda bendruomenės žmonėms pildyti deklaracijas mokesčių inspekcijai, sumokėti mokesčius ir t. t.).

Bibliotekos erdvė ir papildomos paslaugos bendruomenei. Kaimo bibliotekos priskiriamos „viešajai kaimo bendruomenės erdvei“, kurioje vyksta įvairi veikla. Vienu iš anketos klausimų siekta išsiaiškinti, ar taip yra tiriamose bendruomenėse. Atsakymai patvirtina A. Poviliūno (2008) keliamą teiginį apie biblioteką, kaip viešąją bendruomenės erdvę. Net 60 proc. filialų

darbuotojų nurodo, kad bendruomenė bibliotekoje lankosi (renkasi) dažniau, nei joje vykstančių renginių metu ar pagrindinių bibliotekoje teikiamų paslaugų tikslu. Tiesa, 10 proc. apklaustųjų teigia, kad jų bibliotekos erdvėje bendruomenė lankosi išskirtinai retai, nes tam nepritaikytos patalpos. Tenka pastebėti, kad darbuotojos iš bibliotekų, kurioje bendruomenė renkasi dažniau, pažymi, kad joms teko pakoreguoti teikiamas kultūrinės paslaugas, atsižvelgiant į kaimo bendruomenės pageidavimus. Tai patvirtintų A. Poviliūno (2008) teiginį, kad kuriantis bendruomenėms ir intensyvėjant jų veiklai, bendruomenės nariai ima kritiškiau vertinti „iš viršaus nuleidžiamą kultūrą“.

Nors tik keletas analizuojamo Kretingos rajono kaimiškosios bibliotekos yra vietovėse, kuriose juridškai įregistruotos bendruomenės, beveik visi filialai teikia papildomas socialines paslaugas vietos gyventojams. Tai patvirtina bibliotekos reikšmę mažose bendruomenėse, tuo pačiu praplečia bibliotekos institucinės veiklos sampratą. Anketoje atskiru klausimu siekta išsiaiškinti, kokias socialines paslaugas teikia Kretingos rajono kaimiškieji filialai. Išskirtos trys pagrindinės paslaugų grupės – popamokinės mokinių veiklos organizavimas, mokymai bendruomenei ir vaikų laisvalaikio organizavimas atostogų metu. Apibendrinti duomenys pateikiami antrame paveiksle.

2 pav. Papildomai teikiamos socialinės paslaugos ir jų pasiskirstymas Kretingos rajono kaimo filialuose

Matyti, kad visos trys paslaugų grupės yra vykdomos, tiesa, ne visuose filialuose. Dažniausiai filialai pasiskirsto – arba teikia paslaugas vaikams, arba mo-

kymus suaugusiems. Įkūrus viešos prieigos taškus, bibliotekos įsipareigojo rengti mokymus bendruomenėms pagal rėmimo sutartį (projektu „Bibliotekos

pažangai“). Kompiuterinio raštingumo, naudojimosi internetu ir panašūs mokymai bendruomenės nariams – įprastas reiškinys kaimo bibliotekose. Tai labai pagyvino visą bibliotekų veiklą, bibliotekos populiarumą, pakėlė darbuotojų prestižą.

Respondenčių paprašyta įvardinti, kokias papildomas socialines paslaugas teikia jų biblioteka. Gauta labai įvairi informacija, kurią apibendrinus matome, kad Kretingos rajono kaimišųjų filialų bibliotekos darbuotojai bendradarbiauja su:

- Darbo birža,
- Valstybine mokesčių inspekcija,
- mokykla,
- darželiu,
- kultūros namais,
- Moterų centru,
- Žemės ūkio konsultavimo tarnyba,
- seniūnijos socialiniais darbuotojais,
- gydytoju.

Ši informacija iliustruoja prasiplėtusius bibliotekos veiklos aspektus, būdingus kaimo vietovėms. Kai kurios iš įvardintų veiklų vykdomos pačių bibliotekininkų iniciatyva ir savu noru, kitos – veiklą reguliuojant per centrinę biblioteką. Apklausus bibliotekininkes asmeniškai, galima išvada, kad didžiausios įtakos bibliotekos netradicinės veiklos plėtrai turi tai, kur yra bibliotekos patalpos (jei ji yra šalia atvykstančio gydytojo kabineto, bibliotekininkė įtraukiama į ligonių registraciją, informacijos apie gydytojų vizitą teikiama ir pan.).

Bibliotekos darbuotojai kaimo vietovėse teikia tokias papildomas paslaugas gyventojams:

- dokumentų kopijavimą,
- parengtų elektroninių tekstų atspausdinimą,
- apmokėjimą už paslaugas internetu,
- veda bendruomenės raštvedybą,
- padeda užpildyti mokesčių deklaracijas,
- padeda išdalinti maisto paketus,
- informuoja apie gydytojo atvykimo į vietovę laiką ir užregistruoja bendruomenė narius,
- nuperka bendruomenės nariams vaistus ir organizuoja jų pristatymą į namus ir kt.

Toks gausus papildomų paslaugų teikimas rodo bibliotekos (ir bibliotekininko) reikšmingumą kaimo bendruomenėje. Iš kitos pusės – visos paslaugos yra teikiamos už tą patį atlyginimą, todėl šie duomenys taip pat parodo, kaip išaugo kaimo bibliotekininkų krūvis, nors dar neteko girdėti apie jų atlyginimų pakėlimą.

Personalo įsitraukimas į kaimo bendruomenės veiklą. Teisiškai įformintose kaimo bendruomenėse esančių bibliotekų veikla (ypač jos įvairove ir gausumu) neišsiskiria iš visų analizuojamų. Todėl teigtina, kad bibliotekos, kaip kaimo sociokultūrinės institucijos veikla Kretingos rajono kaimo vietovėse nepriklauso

nuo juridinio bendruomenės statuso. Tai priklauso nuo bibliotekininko asmenybės ir bendrų bibliotekų vystymosi šalyje tendencijų – kompiuterizavimo, interneto prieigos galimybių suteikimo ir, kaip jau minėta, nuo vietos, kur yra bibliotekos patalpos. Kiek neįprastai bibliotekų veiklos kontekste yra šios institucijos bendradarbiavimas su socialiniais darbuotojais ir gydytojais. Pokalbis su filialų, kurie nurodė šią veiklą, darbuotojomis parodė, kad šia veikla bibliotekininkės užsiima geranoriškai norėdamos pagelbėti kaimo bendruomenės nariams, ypatingai garbingo amžiaus gyventojams ir tai vertina, kaip savo pareigą.

Viena iš juridinių statusą įteisinusių bendruomenių bibliotekų veikia kaimo mokykloje, be to – bendruomenė turi savo kultūros namus (kaip nurodo bibliotekininkė – gerai veikiančius). Galima teigti, kad šios bibliotekos kultūrinė veikla dubliavo kitų institucijų funkcijas, todėl dabar turėtų ieškoti savo identiteto bendruomenėje arba ji visai išnyks. Minėtos bibliotekos patalpų vieta akivaizdžiai įtakoja naujai teikiamų paslaugų populiarumą – čia jos išskirtinai populiarios tarp vaikų ir tik patenkinamai populiarios (6 iš 10 balų) – tarp suaugusių. Suaugusiems nedrašu eiti į mokyklą ir naudotis paslaugomis, kurių naudojimo jie nėra įvaldę.

Nors atsakymai į klausimą, kuriuo siekta išsiaiškinti bibliotekininko aktyvumą kaimo bendruomenėje, neparodė išskirtinai gerų rezultatų (tik 40 procentų darbuotojų save priskyrė prie bendruomenės aktyvo), bet ir neatskleidė atvirkštinių tendencijų – tik 15 procentų atsakiusių visai nedalyvauja kaimo bendruomenės veikloje. Didžioji dalis apklaustųjų save priskyrė „pasyviam dalyvavimui bendruomenės veikloje“, tuo pasakydamos, kad atlieka tam tikras funkcijas bendruomenėje, kai yra pakviečiamos (galima traktuoti kaip iš sovietinių laikų likęs reliktas). Tiesa, šis atsakymas keistai susišaukia kitame anketos klausime pateiktiems duomenims – kaip vieną iš svarbiausių problemų, kaimo vietovėse organizuojant kultūrinės paslaugas, respondentės įvardino „kaimo bendruomenės iniciatyvos stoka, kokių paslaugų jie norėtų“. Gal tai ir yra kertinis akmuo – kai pačios institucijos darbuotojos nerodo iniciatyvos, tai jos ir iš bendruomenės nesulaukia? Teigtina, kad tai – abipusė problema, kurios sprendimo būdų taip pat turėtų ieškoti abi pusės.

Diskusija ir apibendrinimas

Teoretikų suformuluota kaimo vietovės bibliotekos, kaip viešos kaimo bendruomenės erdvės sąvoka tyrimu pasitvirtino – dauguma tyrime apklaustųjų tvirtina: bibliotekos erdve bendruomenė naudojasi daug dažniau, nei tai apibrėžia bibliotekos pagrindinė veikla.

Analizuojamose Kretingos rajono kaimo vietovių bibliotekose kultūrinę veiklą daugiau galima apibū-

dinti, kaip „iš viršaus nuleidžiamą“ kultūrą, nes dauguma apklaustų bibliotekininkių pasigenda kaimo bendruomenės iniciatyvos išreiškiant, kokių kultūrinių paslaugų jie pageidauja. Pačios bibliotekininkės save daugiau priskiria prie pasyvių kaimo bendruomenės narių, o ne prie aktyvo. Tai iliustruoja ir nedidelis juridinį statusą turinčių kaimo bendruomenių skaičius rajone.

Kaimo bibliotekos, veikiančios juridinį statusą turinčių vietovių bibliotekose, savo veikla neišsiskiria iš kitų filialų. Todėl šio proceso įtaka bibliotekų veiklai nėra konstatuojama.

Bibliotekos reikšmingumui kaimo bendruomenėse turi įtakos vieta, kurioje yra bibliotekos patalpos. Pastebėta tendencija, kad biblioteka intensyviau bendradarbiauja su tomis institucijomis, kurių patalpos yra greta. Šis aspektas įtakoja bibliotekos darbuotojų papildomų pareigų savanorišką prisiėmimą. Dažniausiai tai – įvairios socialinės pagalbos funkcijos bendruomenės nariams (registracija pas gydytoją, maisto paketų išdalinimas, vaistų pirkimas ir išnešiojimas ir pan.).

Labiausiai analizuojamų bibliotekų veiklos pokyčius įtakoja naujų informacinių technologijų naudojimas, viešos prieigos prie interneto suteikimas. Gausus su bibliotekos institucija bendradarbiaujančių socialinių dalininkų skaičius rodo veiklos integravimosi tendenciją. Tuo pačiu matome kintančias nusistovėjusias bibliotekinės veiklos tradicijas – biblioteka tampa ne tik informacine – kultūrine, bet ir socialine institucija, savo veiklą koordinuojančia ne tik su vietos kultūros namais ir mokykla, bet ir su socialiniais darbuotojais ir net gydytoju. Tuo galima pagrįsti teiginį, kad kaimo bibliotekos reikšmė bendruomenėse didėja. Nuo konkrečioje vietovėje susiklosčiusių tradicijų, pačios bendruomenės infrastruktūros ir dirbančio bibliotekoje personalo priklauso, kaip ši reikšmė pasikeičia kaimo bendruomenei vystantis. Analizuojamu atveju, juridinį statusą turinčiose bendruomenėse kaimo bibliotekos teikia mažiau arba tiek pat paslaugų, nei kitos to rajono bibliotekos. Tikėtina, kad besivystydamos kaimo bendruomenės geriau valdo visą vietovės infrastruktūrą (tuo išreiškdamos savo reguliavimo galias), ir siekdamos, kad čia veikiančios kultūros institucijos nedubliuotų viena kitos funkcijų. Nors galios aspektai kartais turi asmenybinį atspalvį (kas yra bendruomenės seniūnas, kurią iš institucijų jis labiau palaiko).

Tarp aktualiausių kaimo filialų veiklos problemų išlieka dokumentų fondų atnaujinimas ir patalpos. Tradiciškai kaimo vietovių filialai pastebi, kad paslaugų kokybei didžiausios įtakos turi nepakankamos finansinės lėšos. Tuo pačiu pastebima, kad dauguma analizuojamos bibliotekos filialų praplėtė teikiamų paslaugų kiekį, atsiradus naujų informacinių technologijų viešai prieigai. Tačiau išlieka populiarios ir tradicinės

kultūrinės bibliotekos paslaugos – dokumentų skolinimas skaitymui į namus, periodikos skaitymo galimybės skaitykloje, kultūrinių renginių organizavimas.

Apibendrinant gautus rezultatus teigtina, kad Kretingos rajono kaimo vietovių bibliotekų reikšmingumas bendruomenėse didėja, bibliotekos teikia įvairesnes, nei tradicinė bibliotekų veikla, paslaugas. Be informacinės ir kultūrinės funkcijos kaimo vietovių bibliotekos atlieka vis daugiau socialinių funkcijų, kurias savanoriškai prisiima bibliotekininkai. Tačiau bendruomenių juridinio statuso įteisinimas šio rajono kaimo vietovių bibliotekų veiklos pastebimai neįtakoją.

Literatūra

1. Ališauskas, K., Jankauskienė, A., Kairytė, L. (2008) Nuostatų kaita kaimo bendruomenių veikloje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3 (12), 5–13.
2. Gegužienė, V. ir Žaliukaitė, R. (2004) *Kaimiškųjų bendruomenių organizacijos: tyrimų apžvalga*. Informacijos šaltinis: portalas www.bendruomenes.lt, prieiga internetu: <http://www.bendruomenes.lt/downloads/structure//AtaskaitaKaimoBendruomeniuOrganizacijos.pdf> [žiūrėta 2010 04 30]
3. Glosienė, A., Petuchovaitė R., Racevičiūtė, R. (1998) *Viešoji biblioteka: tradicija ir modernumas*. Vilnius: Žara.
4. Janavičienė D. (2008) Kultūrinė veikla kaimo bibliotekose. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2 (11), 244-251.
5. Kretingos rajono viešosios M. Valančiaus bibliotekos veiklos ataskaitos: [rankraštiniai dokumentai]. 1990-2009 m.
6. Lapienė, A., Merkys, G. (2009) Vaikų kultūrinio kapitalo skirtumai urbanizuotose ir neurbanizuotose Lietuvos vietovėse. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3 (16), 221–228
7. Leonavičius, V. ir Ozolinčiūtė, E. (2008) Socialinės kaimo bendruomenės formavimosi prielaidos sovietinio laikotarpio Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 19 (2), 19–30.
8. Poviliūnas, A. (2008) Tyrimo dalyvaujant metodologijos taikymas kaimo plėtroje: habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga: Socialiniai mokslai, sociologija (05S) [rankraštinis dokumentas].
9. Prascevičienė, R. (2010) Mokslininkai prognozuoja Lietuvos kaimo ateitį. *Ūkininko patarėjas*, 2010 vasario 2 d., informacijos šaltinis: portalas Delfi.lt, prieiga internetu: <http://www.delfi.lt/news/daily/country/mokslininkai-prognozuoja-lietuvos-kaimo-ateiti.d?id=28490701> [žiūrėta 2010 04 30]

10. Prokopčik, M. (2009) Informacijos išteklių valdymas bibliotekose. *Bibliotekininkytės ir informacijos studijų vadovas*. (436-448). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Rutkauskienė, U. (2009) Apie bibliotekų interneto prieigą kalba skaičiai. *Tarp knygų*. 4, 7.
12. Володин, Б.Ф. (2004) Всемирная история библиотек. Санкт-Петербург: Профессия.

D. Janavičienė

Bibliotekos paslaugos ir kaimo bendruomenių formavimasis

Summary

Libraries are cultural institutions still operating in the Lithuanian rural areas, so analysis of their activities and especially community services is relevant problem today. These institutions are important and necessary for population of non-urbanized areas.

The object of the study was chosen Kretinga M. Valančius library network in rural area which by the year 2009 consisted of 19 branches. In previous similar studies Skuodas and Klaipėda district rural branches public libraries were analyzed. Research methods extended, now not only traditional cultural library services are analyzed, but also any other social services provided by library staff to community residents. In addition, according to A. Poviliunas (2008) study the significance of libraries in rural community and community impact to changes of library's services are analyzed.

The study *aims to examine the significance of today's library changes which are affected by the activity of communities*.

Study rise the following tasks: 1) to determine the aspects of using library facilities as a public space for community, 2) to find out whether rural community use existing powers when organizing cultural library services, 3) to determine whether rural libraries are included in the provision of social services to the community and 4) to analyze what are the main problems faced by rural libraries, when organizing cultural and other community services.

Research methods. Questionnaire was created according to the range of library services including aspects of rural community socio-cultural activities. Questionnaires were given to fill in for employees of Kretinga M. Valančiaus library rural branches. Answers to the questionnaire questions were debated and discussed publicly in February 2010, at the above mentioned library branches staff meeting. During that time 19 questionnaires were completed. For analysis of the questionnaires data most employees of library branches were contacted by telephone. Aggregated data on structural changes in rural branch libraries, readers and reading in the library were presented by Methodological Division employee Skaistė Venkutė. The study took place in February-May, 2010.

Theoretical study background. The article forms understanding of rural libraries' socio-cultural activity concept based on library (Glosienė, Petuchovaitė, Racevičiūtė (1998), Prokopčik (2009), Володин (2004), sociology (Poviliunas (2008), Leonavicius, Ozolinčiūtė (2008) and Contributor Jankauskienė, Kairytė (2008) and rural communities' cultural activity Lapienė, Merkys (2009) research

ideas. The article reviews cultural service status at Lithuanian rural libraries from the historical point of view, discusses the Soviet period, the impact of model "culture from above" to today's library activities. Community impact to library services and factors influencing changes in services are represented. It examines significance of traditional and addition library services to the rural community, introduces voluntary assumed the additional librarians services for local people.

Analysis of findings. Questionnaire, telephone interview and results of statistical data analysis are represented. The test results revealed that number of rural library branches is decreasing in the analyzed region since regaining independence (from 26 branches in 1990 to 19 branches in 2009), however significance of library in the rural communities is increasing. There is higher readability, attendance and service rates than in other libraries (including the central library, which is in Kretinga). Provisions of traditional services in rural libraries are complicated by document fund renewal issues, financial difficulties are seen in many spheres. However the situation is positively influenced by new information technologies, which allowed to expand library performance areas. New information technologies have reached rural libraries thanks to nationwide project "Libraries for Innovation". Rural library services for communities expanded its content and meaning, because in rural areas librarians voluntarily assume responsibility to provide additional social services for community (training for community, recreational facilities for children during holidays and various trainings for local people and so on.). Rural branch personnel are not the most active members of rural communities. The location of library facility and adjacent social institutions has the biggest influence on libraries development and in particular on the extra social services, because librarians usually get involved to activities of social institutions.

On the other hand it is noted that in some areas libraries loses its former significance, because other socio-cultural institutions(culture home, school) starts to recover and intensively operate, so library has to shift its functions to find its unique functions. It can be stated that when community is managing the whole infrastructure, functions among institutions are allocated more rationally. So library at this stage should be proactive in finding its identity. It is noted that Elder approach has huge influence on which institutions starts to dominate in rural area.

A summary of results and discussion

There is an idea formulated by theorist that libraries are a public space for rural community which was confirmed by the research. Most people participating in the research confirmed that uses library more often than it defines the main activities of the library.

Cultural activities in analyzed Kretinga rural libraries can be defined more as "culture from above" because the majority of surveyed librarians would like to see initiatives in rural communities to express what cultural services they wish to get. The most librarians attribute themselves to passive rural communities, rather than the activists. This is illustrated by the limited number of rural communities having legal status in the area.

Rural libraries having legal status of the local community libraries, does not stand out from other branches by their activities. Therefore, affect of this to libraries is not confirmed.

The significance of libraries in rural communities is affected by the location of the library facilities. There is a tendency to intensify cooperation with those institutions whose premises are adjacent. This aspect influences staff taking additional voluntary responsibilities. This is often various functions of social assistance to community members (registration to the doctor, distribution of grocery bags, pharmaceutical procurement and delivery, etc.).

Most analyzed changes of library activities are because of new information technologies, public access to the internet. The number of social institutions cooperating with the Library indicate social activity integration trend. At the same time, we see changes in well-established tradition of library activity - library is not just informational - cultural, but also a social institution. Librarians coordinate their activities not only with the local culture home and school, but also with social workers, sometimes even with doctors. This may substantiate the claim that the significance of rural libraries in communities is increasing. The prevailing

traditions of a given area, the community infrastructure and personnel working in the library affects how value changes in rural community development. In the analyzed case, libraries in the communities having legal status provides less or the same amount of service, than the district libraries. It is likely that rural communities in development can better manage the entire infrastructure (in expressing its regulatory powers), and make sure that cultural institutions would not duplicate each others functions. Although some aspects of the power have personal touch (who is community elder, which institution he supports).

Among the most pressing problems for rural library branches remains operational documents renewal and facilities renovation fund. Traditionally, rural branches note that the quality of services is largely influenced by insufficient financial resources. At the same time it is noted that most of the analyzed library branches has expanded the quantity of services, the emergence of new information technologies became available for public access. Traditional cultural library services such as lending documents to read at home, reading periodicals, reading room access, cultural events still remains popular. Discussion question remains - is steady reduction of rural library branches justifiable as the optimization of the library network? Are the additional functions of library also additional responsibilities, which at the infrastructure level save money? Would it be possible to find additional funding to the activities of libraries and librarian salaries, which often do not exceed the minimum wage in the country?

To sum up the results, we can state that Kretinga rural libraries have increased significance in the community; library provides a wider range of services and more than just a traditional library activities. In addition to information and cultural features of rural libraries provide more social functions, which voluntarily assumed by librarians, as members of the community. However, the legal status of communities does not significantly affect activities of rural libraries.